

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **“ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНІК У ЛОГОПЕДИЧНІЙ
РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ”**

Виконала здобувачка 2 курсу
групи SoL2-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Марина СНІГУР

Керівник: **Олексій ГАВРИЛОВ**,
кандидат психологічних наук,
професор

Рецензент: **Олег ОПАЛЮК**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної
роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ	
ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1. Особливості сформованості навичок вербального спілкування у дітей із загальним недорозвитком мовлення.....	8
1.2. Характеристика ігрової діяльності дітей дошкільного віку в контексті становлення мовленнєвої компетентності.....	18
1.3. Загально-педагогічні принципи та методи вивчення дитячого мовлення	27
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБСТЕЖЕННЯ ДІТЕЙ	
З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	37
2.1. Обґрунтування методики проведення логопедичного дослідження дітей з порушеннями мовлення.....	37
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження	43
2.3. Обґрунтування використання ігрових технік у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення.....	50
2.4. Зміст та організація ігрової діяльності з дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення	54
Висновки до другого розділу	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Гра – це важлива форма діяльності і засіб розвитку здатності до мовлення та творчості. Ігрова діяльність дітей – це створення власного світу, в якому можна встановити зручні для себе закони: позбутися від багатьох життєвих складнощів, помріяти. Поєднання суб'єктивної цінності гри для кожної дитини та її загально розвиваючого значення для дошкільного дитинства ставить організацію ігрової діяльності в розряд пріоритетних у цей період. На сучасному етапі розвитку суспільства заклади дошкільної освіти вирішують низку завдань, відповідно до яких найбільш потрібним стає психолого-педагогічний супровід всіх учасників освітнього процесу.

Під мовленнєвою готовністю дітей до оволодіння навичками комунікації (Л. Андрусишина, А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гавриш, С. Дарда, О. Леонт'єв, Г. Нікіщенко та інші) розуміють сформованість навичок вербального мовлення, навичок використання мовленнєвих комунікативних одиниць для мислення, спілкування. Вони відмічають значення усвідомлення знакової системи мови, спеціальні вміння в галузі читання, письма, вміння аналізувати мовленнєві явища.

Особливості розвитку навичок ігрової діяльності у дітей дошкільного віку були предметом вивчення Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, Ю. Клопотенко, Н. Кудикіною, М. Мозговою, Т. Поліщук, Ю. Рібцун, Д. Рудаковою, Л. Фесенко, Н. Чередніченко, Л. Шильцовою та іншими. Результати цих досліджень свідчать, що діти дошкільного віку позитивно ставляться до проведення з ними занять з формування комунікативних компетенцій у ігровій формі.

В контексті проблем спеціальної дидактики дослідники в галузі логопедії (Л. Андрусишина, Л. Брушнівська, Н. Гаврилова, О. Белова, Ю. Бугера, Р. Левіна, І. Марченко, О. Рібцук, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофіменко, Н. Чередніченко, М. Шеремет та інші)

зазначають, що підготовка до навчання дітей з порушеннями мовлення охоплює корекцію та розвиток фонетико-фонематичної системи, збагачення словникового запасу удосконалення граматичної будови мовлення.

Розвиток комунікативних компетенцій у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення відбуваються на заняттях з формування лексико-граматичних засобів мовлення, розвитку зв'язного вербального мовлення, формування звуковимови, у повсякденному житті, під час спостережень, в ігровій діяльності та під час індивідуальної роботи. Ефективність організації корекційної логопедичної роботи залежить не тільки від віку дитини, а й від особистостей її раннього розвитку, пізнавальних процесів, психологічного портрету, середовища в якому вона зростала та виховувалась. Для навчання дітей із порушеннями мовлення необхідно підібрати форму корекційної логопедичної роботи з використанням ігор, яка була б цікавою та доступною для кожної дитини, незалежно від її мовленнєвого, фізичного та розумового розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка "Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти".

Метою наукового пошуку було проведення теоретичного обґрунтування і експериментальної перевірки ефективності використання спеціально розроблених ігор логопедичного змісту з метою корекції та розвитку мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

З урахуванням цього вибрана **тема** кваліфікаційної роботи "Використання ігрових технік у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку"

Об'єктом дослідження є ігрова діяльність дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Предметом дослідження виступають ігрові техніки як засіб логопедичної роботи з дітьми з порушеннями мовлення дошкільного віку.

Завдання для досягнення поставленої мети:

- проаналізувати психолого-педагогічні, медичні і методичні наукові напрацювання з проблемами дослідження;
- охарактеризувати ігрову діяльність дітей дошкільного віку в контексті становлення мовленнєвої компетентності;
- обґрунтування методики проведення логопедичного дослідження дітей з порушеннями мовлення;
- розробити зміст та організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Методи дослідження: *теоретико-аналітичні:* ознайомлення, проведення аналізу і узагальнення наукових і прикладних досліджень в галузі спеціальної і загальної психології і педагогіки для визначення основних напрацювань з досліджуваної проблеми, систематизації теоретичних положень та узагальнення прикладних практичних напрацювань з проведення досліджень комунікативних компетенцій і ігрової діяльності дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення; *емпіричні:* цілеспрямоване спостереження за процесом використання ігрової діяльності у процесі організації логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення, проведення збору і аналізу анамнезу дітей з порушеннями мовлення, що включало в себе спілкування з вихователями і логопедами, використання методу вивчення дитячих виробів; *статистичні:* кількісний і якісний аналіз отриманих експериментальних результатів для перевірки ефективності констатувального дослідження.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що було проведено аналіз теоретико-методичних та прикладних аспектів проблеми розвитку

комунікативних компетенцій у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення; проаналізовано погляди науковців на розвиток навичок комунікації в цілому і вербального мовлення у дітей з загальним недорозвитком мовлення.

Практичне значення отриманих результатів наукового пошуку полягає в обґрунтуванні та розробленні методики проведення логопедичного дослідження дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Апробація методики дослідження дозволє відзначити, що діти цієї групи мали певний складний системний мовленнєвий недорозвиток. При цьому діти, яким логопедична допомога надається довше значною мірою вирізняються загальним рівнем розвитку від однолітків, з якими лише роботу розпочато. Організація логопедичної роботи з використанням ігрових форм не лише не втомлює дітей, а й викликає у них зацікавлення. Їхня працездатність залишається високою і тривалий час. Ці особливості дозволяють використовувати у логопедичні корекції ігрові форми роботи, адже вони виступають ефективним засобом і провідною діяльністю, під час якої відбувається корекція і розвиток їхнього мовлення та особистісної сфери в цілому.

Дослідження проводилось **на базі** комунальних закладів дошкільної освіти м. Красилів № 4 “Сонечко” і № 6 “Ромашка”, Хмельницької області. У ньому приймало участь 20 дітей старшого дошкільного віку (5-6 років) з порушеннями мовлення, які були на обліку в інклюзивно-ресурсному центрі. Загальний недорозвиток мовлення III рівня у них спостерігався при дислалії (11 дітей), стертій формі дизартрії (6 дітей), змішаній формі ринолалії (1 дитина), незначного заїкання (2 дитини). Дослідження проводилось протягом 2021-2022 н.р.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції здобувачів першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2022 році. Результати роботи

висвітлено у статі “Характеристика ігрової діяльності дітей дошкільного віку в контексті становлення мовленнєвої компетентності” // *Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційної педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вип. 13. Кам’янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 313-322.

Структура дослідження. Випускна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, який нараховує 110 найменувань.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило актуальність пошуку ефективних прийомів розвитку комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

1. Гра – це провідний вид діяльності (цілеспрямованість, усвідомленість, активна участь) і передбачає наявність специфічних, притаманних лише їй (свобода і самостійність, самоорганізація, наявність творчої основи, почуття радості й задоволення) форм діяльності. Саме завдяки їй перехід з одного ступеня розвитку на інший відбувається ефективніше. Саме наявність ігрової діяльності в процесі розвитку є важливою умовою адекватної підготовки дітей до нового виду діяльності. Завдяки грі формується вибіркоче, оціночне ставлення дітей до тих видів діяльності, які найбільшою мірою сприяють досягненню ними успіхів, тобто є суб'єктивно значущим. Завдяки включенню дітей у різні види діяльності відповідно з урахуванням їхніх нахилів та інтересів досягається не тільки значний розвивальний і виховний ефект, а й створюються позитивні передумови для розвитку здібностей підростаючої особистості – як загальних, так і спеціальних.

2. Організація комплексного і одночасно індивідуального підходу до вивчення мовлення сприяє більш правильному визначенню завдань корекційного логопедичного спрямування. Цілісно обстеживши мовлення дітей спеціалісти формулюють загальний висновок і на основі цього планується логопедична і корекційно-розвивальна робота в комплексі, роблячи особливий акцент на тих функціогнальних системах, які мають найбільші варіанти порушень або недорозвитку. Але при цьому необхідно зазначити, що обстеження не завершується лише даним підходом. Його необхідно продовжувати у процесі проведення індивідуальних і групових занять, спостережень, бесід як з дітьми, так і з їхніми батьками. Отримана нова інформація має бути проаналізована на спільному засіданні фахівців і вихователів, які працюють з дітьми. Нова інформація має бути обов'язково

врахована у процесі коригування освітнього простору і формування індивідуальної траєкторії розвитку кожної дитини з порушеннями мовлення.

3. Загальний недорозвиток мовлення – це тяжкий системний недорозвиток мовлення, який негативно впливає на формування всіх компонентів як мовленнєвої (фонетика, лексика, граматики, зв'язне мовлення), так і психічної (пам'ять, увага, мислення) діяльності, на розвиток особистості в цілому. Саме тому діти з порушеннями мовлення потребують індивідуального, а разом з тим комплексного підходу до організації з ними корекційної логопедичної роботи. Вирішити ці завдання допомагає гра – провідна діяльність дітей дошкільного віку.

4. Проведення обстеження в ігровому контексті дозволяє виявити стан сформованості фонетико-фонематичної системи, лексичного запасу, граматичної будови та зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. При цьому використовується максимальна кількість граматичних категорій на матеріалі однієї лексичної теми. При проведенні констатуючого етапу експериментального дослідження використовували 5 лексичних тем, на кожна з яких були розподілені 1-2 граматичних категорій. Наприклад, до теми "Звірі" пропонувалось назвати дитинчат та визначити, де чий хвіст. Використовувались завдання зі словотвору через використання суфікса -ен- та утворення присвійних прикметників, підбирати корм кожній тварині, використовуючи давальний відмінок однини. Цей комплексний метод дослідження може значно полегшити корекційно-розвивальну роботу спеціалістів з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення, є цікавим та доступним для них. Матеріал альбому можна використовувати і в процесі корекційно-виховної роботи при вивченні певної лексичної теми або граматичної категорії.

У результаті проведення констатувального етапу дослідження можна зробити висновок, що обстежені діти дошкільного віку з порушеннями мовлення певний складний системний мовленнєвий недорозвиток. При цьому

необхідно відзначити, що діти, яким кваліфікована корекційна логопедична допомога почала надаватися на рік раніше, значною мірою вирізняються загальним рівнем розвитку від однолітків першого року навчання. Це переконує у необхідності вчасного звернення батьків до спеціалістів та надання дітям необхідної корекційної логопедичної допомоги в умовах спеціально організованого навчання та виховання. Аналіз результатів дослідження також показує, що його організація з використанням ігрових форм роботи не лише не втомлює дітей, а й викликає у них зацікавлення. Їхня працездатність залишається досить високою і при тому протягом досить тривалого часу. У них навіть після закінчення обстеження виникало бажання погратися з іграшками. Ці особливості дозволяють зробити висновок, що саме ігрова діяльність для дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення виступає найефективнішим засобом їхнього навчання і виховання, їхньою провідною діяльністю, під час якої відбувається корекція і розвиток їхнього мовлення та особистісної сфери в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусишина Л.Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. праць. Вип. 4. Київ. Актуальна освіта. 2007. С. 18-23.
2. Андрусишина Л.Є. Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення : дис. канд. психол. наук. 19.00.08 – спеціальна психологія. Київ. Інститут спеціальної педагогіки НАН України. 2012. 283 с.
3. Базима Н.В., Семенова В.Д. Особливості розвитку вербальної пам'яті у дітей з мовленнєвими порушеннями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ. Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2017. Вип. 21. С. 5-11.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. *Практика управління дошкільним закладом*. 2021. №11. С. 5-28.
5. Белова О.Б. Особливості розвитку уваги та пам'яті у дітей молодшого шкільного віку з нормальним та порушеним мовленням. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський. КПНУ ім. Івана Огієнка. 2011. Вип. 11 С.82-84.
6. Березка С.В. Особливості застосування арт-терапії в роботі з дошкільниками з порушенням інтелекту. *Науковий вісник Херсонського державного університету* : зб. наук. праць. 2018. №. 2. С. 208-213.
7. Бех І.Д. Від волі до особистості. Київ. Україна-Віта, 1995. 202 с.
8. Богуш А.М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. Київ. Вища школа. 1995. 192 с.
9. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. Київ. Видавничий Дім "Слово" 2010. 374 с.

10. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія методика навчання дітей рідної мови. Київ. Вища школа. 2007. 542 с.
11. Брушневська І.М. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 1. С. 70-75.
12. Боряк О. Причинна обумовленість порушень у мовленнєвому розвитку в розумово відсталих. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 4. С. 24-32
13. Боряк О.В. Психолого-педагогічні умови формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Випуск LXIX. Херсонський державний університет. Видавничий дім «Гельветика». 2016. Том 1. С. 121-127.
14. Бугера Ю.Ю. До проблеми соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму засобами казкотерапії. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський. Медобори-2006. 2018. Вип. XXXI. С. 35-44.
15. Бугера Ю.Ю., Дідик Н.М. Арт-терапевтичні методи у роботі корекційного педагога. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. У 2-х т. Вип.16. Кам'янець-Подільський. Медобори-2006. 2020. Т. 2. С. 36-46.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусел. Київ. Ірпінь. ВТФ «Перун». 2007. 1736 с.
17. Вікова психологія. Під ред. Г.С. Костюка. Київ. Радянська школа. 1976. 272 с.
18. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. *Вопросы психологии*. 1966. № 6. С. 62-76.
19. Виготський Л.С.. Мышление и речь. Изд. 5. Москва. Лабиринт. 1999. 352 с.

20. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / укл. А.М. Богуш. Одеса. Маяк. 1999. 88 с.
21. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський. Аксіома. 2009. 308 с.
22. Гаврилова Н.С. Класифікація порушень артикуляційної моторики. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2016. Випуск № 7. URL: [http://aqce.com.ua/download/publications/44/41 .pdf](http://aqce.com.ua/download/publications/44/41.pdf)
23. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський. Друк-Сервіс. 2011. 200 с.
24. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей з загальним недорозвитком мовлення з порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна: зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський. К-ПНУ імені Івана Огієнка. 2008. Вип. X. С. 35-38.
25. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк. ТОВ "Лебідь". 2001. 226 с.
26. Галецька Ю. Дослідження стану сформованості зв'язного мовлення учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць*. Вип.17. Кам'янець-Подільський. Медобори-2006. 2021. С. 75-81.
27. Гончаренко А. Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей. *Дошкільне виховання*. 2004. №7. С. 22-23.
28. Гріньова О.М. Психологічні особливості мнемічної діяльності у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ. Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2010. Вип. 17. С. 351-356.
29. Дарда С.М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ: у 2 частинах. Тернопіль. Мандрівець. 2017. Ч. 1. 336 с.

30. Дарда С.М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ: у 2 частинах. Тернопіль. Мандрівець. 2017. Ч. 2. 200 с.
31. Жинкин Н.И. Интеллект, язык и речь. *Нарушение речи у дошкольников* / Сост. Р.А. Бэлова-Давид. Москва. Просвещение. 1972. С. 86-124.
32. Жинкин Н.И. Механизмы речи. Дис. ... д-ра пед. наук. Москва. Институт психологии. 1959. 246 с.
33. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2-х т. Москва. Педагогика. 1986. Т. 1. 468 с.
34. Засєкіна Л.В., Засєкін С. . Психолінгвістична діагностика. Луцьк. РВВ "Вежа" Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки. 2008. 188 с.
35. Клопотенко Ю. Формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. *Вісник Черкаського університету*. Вип. 10. 2017. С. 63-66.
36. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Київ. Знання. 2010. 293 с.
37. Коркина М.В., Лакостина Н.Д., Личко А.Е. Психиатрия: Учебник. Москва. Медицина. 1995. 608 с.
38. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. Київ. Видавничий центр «Академія». 2003. 463 с.
39. Кравець Н. Розвиток мовлення у учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання і української мови. Київ. А.С.К. 1999. 160 с.
40. Кудикіна Н.В. Психологія та педагогіка гри. – Відкритий урок: Розробки. Технології. Досвід. 2006. № 5-6. С. 27-50.
41. Левина Р.Е. Характеристика общего недоразвития речи. *Основы теории и практики логопедии*. Москва. Просвещение. 1967. С. 67-85.

42. Ласточкина О. В. Дослідження стану та змісту організації мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : зб. наук. праць. 2013. № 5. С. 143-153.
43. Левицький В.Е. Окремі педагогічні аспекти пропедевтичної підготовки дошкільників з порушеннями розумового розвитку до письма як інтегральної характеристики готовності до шкільного навчання. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"* : зб. наук. праць. Херсон. 2018. №16. С. 88-92.
44. Левицький В.Е. Формування зорового сприймання у дітей дошкільного віку з порушеннями розумового розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип.17. Кам'янець-Подільський. Медобори-2006. 2021. С. 186-195.
45. Левина Р.Е. Воспитание правильной речи у детей. Москва. Просвещение. 1958. 124 с.
46. Леонтьев А.Н. Психологические вопросы формирования личности ребенка в дошкольном возрасте. Москва. Медгиз. 1959. 216 с.
47. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. Москва. Изд-во МГУ. 1981. 136 с.
48. Логопедія. Підручник / за ред. М.К. Шеремет. Київ. Видавничий Дім «Слово». 2015. 376 с.
49. Лурия А.Р. Материалы к генезису письма. *Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии* / Под ред. А.Н. Леонтьева. Москва. Просвещение. 1980. С. 178-198.
50. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. Москва. Педагогика. 1973. 273 с.
51. Лурия А.Р. Речь и развитие психических процессов у ребенка : экспериментальное исследование. Москва. Изд-во АПН РСФСР. 1956. 264 с.
52. Лурия А.Р. Язык и сознание / Под ред. Е.Д. Хомской. Москва. Изд-во Моск. ун-та. 1979. 320 с.

53. Луцан Н.І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор: дис канд. пед. наук: 13.00.02. Одеса. 1995. 186 с.
54. Мартиненко І. Логопсихологія: курс лекцій. Київ. ДІА. 2014. 100 с.
55. Марченко І.С. Напрямки логопедичної роботи з дітьми раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку. *Логопедія*. 2015. № 15. С. 46-52.
56. Марченко І.С. Особливості логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Логопедія*. 2013. № 3. С. 52-56.
57. Мілевська О.П. Дослідження категоріальності описової лексики у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *International scientific and practical conference "Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine"*: Conference Proceedings, May 5-6, 2017. Sandomierz. P. 83-88.
58. Миронова С.П., Гаврилов О.В., Матвєєва М.П. Основи корекційної педагогіки. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2010. 264 с.
59. Мовленнєві ігри для дошкільників. Навчаємо в русі. Видавнича група "Основа". 2011. 239 с.
60. Мозгова М. Паличка-виручалочка для розвитку мовлення: використання ігор під час розвитку мовлення дітей. *Дитячий садок*. 2011. №38. С. 3-31.
61. Нейман Л.В. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи. Москва. Просвещение. 1965. 184 с.
62. Нікіщенко Г. Підготовка дітей з вадами мовлення в компенсуючому дитячому садку (групі). *Дитячий садок*. 2005. №5. С. 36-42.

63. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных: Собр. соч. в 16-и томах. Москва. Медицина. Т. 8. 1938. 722 с.
64. Павлов И.П. Павловский среды. Собр. соч. В 16-и т. Москва. Медицина. 1984. Т.1. 486 с.
65. Пахомова Н. Нейропсихолінгвістика. Полтава. АСМІ. 2013. 268 с.
66. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Москва. Международная педагогическая академия. 1994. 680 с.
67. Піроженко Т.О. Спілкування дитини з оточенням як презентація особистісних досягнень. *Мандрівець*. 2007. № 6. С. 76-82.
68. Піроженко Т.О. Комуникативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль. Мандрівець. 2010. 152 с.
69. Піроженко Т.О. Розмовляти – тобто заявити про себе світу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 1. С. 6-7.
70. Поліщук Т.С. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольових ігор. *Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: компетентнісний підхід*: зб. наук. праць. Житомир. ФО-П «Н.М. Левковець». 2019. С. 174-177.
71. Програма виховання та навчання розумово відсталих дітей дошкільного віку / за ред. В.Є. Турчинської. Київ. ТОВ “ЛДЛ”. 2000. 120 с.
72. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін. Київ. Либідь. 1999. 558 с.
73. Психологічний словник / за ред. Н. Побірченко. Київ. Науковий світ. 2007. 274 с.
74. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ. «Освіта України». 2011. 212 с.
75. Рібцун Ю.В. Предметно-розвивальне середовище у молодшій групі для дітей із ЗНМ. Київ. «Освіта України». 2010. 98 с.

76. Рібцун Ю.В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії та реабілітації*: матер. І всукр. Наук-практ. Конференції. Київ. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2012. С. 212-224.

77. Рібцун Ю.В. Використання ігрових прийомів у розвитку артикуляційної моторики молодших школярів із ЗНМ. *Дефектологія*. 2006. № 2. С. 23-26.

78. Розвиток креативних здібностей у дітей дошкільного віку / упор. Молодушкіна І.В. Харків. Видавнича група "Основа". 2011. 204 с.

79. Рудакова Д.І. Дидактична гра – дієвий засіб активізації пізнавальної активності учнів. *Дефектологія*. 2005. № 16-18. С. 7-13.

80. Селецкий А.И. Психология и психопатология слабоумия. Київ. Радянська школа. 1981. 72 с.

81. Семиченко В.А. Психология речи. Київ. Магістр-S. 1998. 112 с.

82. Синьов В.М. Теоретико-методологічне підгрунття корекційної педагогіки. Педагогічна і психологічна думка в Україні: Психологія, вікова фізіологія і дефектологія. Київ. Педагогічна думка. 2007. С. 279-284.

83. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталості дитини: Підручник. Київ. Знання. 2008. 369 с.

84. Сімко А.В. Особливості діагностики та корекції психомоторного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями на заняттях фізичного виховання. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип.12. Кам'янець-Подільський. Медобори-2006. 2019. С. 186-195.

85. Соботович Э.Ф. Нарушение речевого развития у детей и пути их коррекции: Учебно-методическое пособие. Київ. ІСДО. 1995. 204 с.

86. Соботович Є.Ф. Особливості засвоєння лексики розумово відсталими дітьми. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі* : зб. наук. праць. 2004. № 5. С. 304-308

87. Соботович Є.Ф., Тищенко В.В. Засвоєння розумово відсталими дітьми граматичних категорій та абстрактного лексико-граматичного значення слова. *Дефектологія*. 1998. № 4. С. 2-5.

88. Соботович Є.Ф., Тищенко В.В. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення старших дошкільників з вадами інтелекту та їх методична реалізація: Програмно-методичний комплекс. Київ. Актуальна освіта. 2004. 144 с.

89. Соботович Е.Ф., Чернопольская А.Ф. Проявление стёртых дизартрий и методы их диагностики. *Дефектология*. 1974. №4. С. 64-68.

90. Тарасун В.В. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушенням мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. 2000. №2. С.2-10.

91. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ. Слово. 2011. 392 с.

92. Тарасун В.В. Стерта форма дизартрії: діагностика та особливості логопедичної роботи. *Дефектологія*. 1997. № 4. С. 26-29.

93. Тищенко В.В. Фонематичні процеси в онтогенезі дитячого мовлення та методика діагностики їх порушень: методичні рекомендації. Київ. НПУ ім. Н.П. Драгоманова. 2011. 22 с.

94. Тищенко В.В. Класифікація порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення. *Науковий часопис НПУ Драгоманова*. 2016. Вип. 30. С. 109-116.

95. Тищенко В.В. Вироблення дії ймовірного прогнозування у мовленнєвій діяльності розумово відсталих дошкільників. *Дефектологія*. 2001. № 2. С. 9-12.

96. Тищенко В.В. Зміст інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності. *Науковий Часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2005. №3. С. 129-141.

97. Тищенко В. В. Формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників: дис канд. пед. наук: 13.00.03. Київ. Ін-т спец. педагогіки АПН України. 1999. 225 с.

98. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів. *Дефектологія*. 2007. № 3. С. 34-40.

99. Фесенко Л.І. Українська народна казка як засіб розвитку зв'язного монологічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку: дис канд. пед. наук: 13.00.02. Одеса. 1994. 176 с.

100. Чередніченко Н.В. Діагностика порушень писемного мовлення у дітей старшого та молодшого дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2002. № 14. С. 39-41.

101. Чередніченко Н.В. Сучасне розуміння сутності аномального розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2010. С. 309-314.

102. Чередніченко Н.В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Педагогіка та методика: спеціальні*. 2000. С. 55-63.

103. Чобанян А.В. Передумови мовленнєвого розвитку дитини з помірною розумовою відсталістю. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2015. № 2. Т. 2. С. 11-16.

104. Шеремет М.К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи. *Корекційна педагогіка*. 2008. № 1. С. 6-8.

105. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії). Київ. Знання. 2009. 244 с.

106. Шильцова Л.М. Гра для першокласників. *Початкова школа*. 2010. №5. С. 18-22.

107. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград. Медицина. 1974. 486 с.

108. Эльконин Д. Психология игры. Москва. Просвещение. 1978. 304 с.

109. Якимчук Г.В. Особливості психічного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Габітус*. Вип. 20. 2020. С. 176-182.

110. Moeschler J.B. Comprehensive Evaluation of the Child With Intellectual Disability or Global Developmental Delays / J.B. Moeschler, M. Shevell. *Pediatrics*. 2014. Vol. 134 (3). P. 903-918.